

Redakcja naukowa
Anna Pawlak, Beata Skwarek,
Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

**W TROSCIE O ROZWÓJ I BEZPIECZEŃSTWO DZIECKA
WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE
ASPEKTY SPOŁECZNO-PRAWNE**

WYDAWNICTWO
AEH

**W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka
we współczesnym świecie.
Aspekty społeczno-prawne**

Redakcja naukowa:

Anna Pawlak, Beata Skwarek, Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

Legnica – Warszawa 2022

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Publikacja finansowana ze środków Firm GATES POLSKA Sp. z o. o.,
Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A., Koleje Dolnośląskie S.A.

Recenzenci:

prof. dr hab. Joanna Konarska
prof. dr hab. Olga Suchomlińska

Copyright © 2022 by Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie
Copyright © 2022 by Collegium Witelona Uczelnia Państwowa

Projekt okładki:
Zbigniew Gol

Collegium Witelona Uczelnia Państwowa
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 22 80 do 83
uczelnia@collegiumwitelona.pl
www.collegiumwitelona.pl
www.wydawnictwo.collegiumwitelona.pl

Korekta, skład i łamanie:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie „Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04
www.wa.legnica.edu.pl

ISBN 978-83-66552-55-5

Wydawnictwo
Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej
ul. Okopowa 59
01-043 Warszawa

Spis treści

Table of contents	7
Słowo od redaktorów	11

Część I

RODZINA I DZIECKO

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

Konstytucyjne prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniemami	15
--	----

Stanisław Leszek Stadniczeńko

Błędne rozumienie osobowej natury człowieka i uwarunkowania destrukcyjne rodziny we współczesnej cywilizacji	39
--	----

Marek Michalak

Zagrożenie praw dziecka podczas pandemii koronawirusa	57
---	----

Жанна Стельмашук, Надія Гринькова, Аліна Ваколюк

Відповідальне батьківство: теоретичні аспекти	69
---	----

Тетяна Ципан

Соціально-правові та педагогічні основи виховання дітей у сім'ї	85
---	----

Ольга Павелків

Сімейне виховання в системі освіти Японії	109
---	-----

Оксана Петренко

Ідеї дитиноцентризму в зарубіжній педагогічній теорії: актуалізація проблеми вільного виховання	131
---	-----

Сергій Петренко

Оволодіння цифровою грамотністю і безпека дітей в цифровому просторі: актуалізація проблеми	155
---	-----

Część II

SZKOŁA I BEZPIECZEŃSTWO UCZNIÓW

Ольга Поліщук, Юлія Шалівська

Особливості формування моральних переконань учнів в умовах
 нової української школи 183

Роман Павелків, Іванна Хомич

Психологічні передумови розвитку суспільно значущої поведінки
 в молодшому шкільному віці 200

Інна Петренко

Вимоги до формування безпечного простору шкільної кімнати
 початкової школи у контексті Концепції Нової української школи 217

Віталій Павелків, Катерина Павелків, Віктор Панасюк

Психолого-педагогічні умови попередження ризикованої поведінки
 у учасників молодіжних субкультур 227

Людмила Баліка

Теоретичні основи формування культури екологічної поведінки
 учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Bezpieczeństwo w serwisach społecznościowych w opinii uczniów
 liceum ogólnokształcącego 265

Світлана Бричок

Теоретичні основи проблеми виховання культури безпеки
 життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти 289

Віта Боса

Підготовка майбутніх філологів в Україні засобами сучасних
 інформаційно-комунікаційних технологій: методологія проблеми 309

Łukasz Trzeciak

Polskie regulacje prawne dotyczące kierowania hulajnogą elektryczną
 i urządzeniem transportu osobistego przez dzieci 329

Część III

ASPEKTY SOCJALNO-PRAWNE

Elżbieta A. Maj	
Socjalna ochrona dziecka w perspektywie podstawowych praw człowieka	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Praca socjalno-wychowawcza z rodziną we współczesnych warunkach: kontekst polsko-ukraiński	349
Наталія Коляда	
Дитячий рух у просторі соціального життя	363
Любов Нечипорук	
Соціальна робота з безпритульними дітьми	375
Григорій Пустовіт	
Теоретико-прикладні засади соціального захисту дітей і учнівської молоді в закладах позашкільної освіти	391
Світлана Щудло, Ірина Мірчук, Оксана Зелена	
Небезпеки вільного часу у підліткових практиках у період пандемії COVID-19 (на матеріалах міжнародного соціологічного проєкту)	413

Część IV

GŁOS STUDENTÓW

Marta Olszewska	
Andrzej Frycz Modrzewski o roli wychowania człowieka	429
Катерина Попова	
Когнітивний і виховний потенціал полікультурної освіти	439
Ірина Поліщук	
Т. Д. Дем'янок про роль громадських організацій у системі превентивного виховання дітей	453
Informacje o autorach	465

Table of contents

A word from the editors 11

Part I

FAMILY AND CHILD

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

The constitutional right of parents to provide their children with a moral and religious upbringing and teaching in accordance with their convictions 15

Stanisław Leszek Stadniczeńko

The erroneous understanding of the personal nature of man and the conditions for the family destruction in modern civilization 39

Marek Michalak

Threats to children's rights during the coronavirus pandemic 57

Zhanna Stelmashuk, Nadiya Hrynkova, Alina Vakoliuk

Responsible attitude: theoretical aspects 69

Tetiana Tsipan

Socio-legal and pedagogical basis raising children in the family 85

Olha Pavelkiv

Family education in japan's education system 109

Oksana Petrenko

Ideas of child centrism in foreign pedagogical theory: actualization of the problem of free upbringing 131

Serhii Petrenko

Digital literacy and child safety in the digital space: actualizing the problem 155

Part II

SCHOOL AND PUPIL SAFETY

Olga Polishchuk, Yulia Shalivska

Features of formation of moral beliefs of students in the conditions
of the new ukrainian school 183

Roman Pavelkiv, Ivanna Khomych

Psychological prerequisites for the development of socially significant
behavior in primary school age 200

Inna Petrenko

Requirements for the formation of a safe space of the school room
of primary school in the context of the concept of the new ukrainian school 217

Vitaliy Pavelkiv, Kateryna Pavelkiv, Viktor Panasiuk

Psychological and pedagogical conditions of risky behavior prevention
of youth subcultures participants 227

Lyudmila Balika

Theoretical fundamentals of formation of culture of ecological behavior
of primary school students by means of interactive technologies 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Security in social networking services in the opinion of students
from the general secondary school 265

Svitlana Brychok

Theoretical essentials of the problems of the upbringing of the culture
of life safety of applicants of higher pedagogical education 289

Vita Bosa

Preparing future philologists in ukraine with the use of modern information
and communication technologies: a methodology of the problem 309

Łukasz Trzeciak

Polish legal regulations regarding the driving of an electric scooter
and personal transport device by children 329

Part III**SOCIAL AND EDUCATIONAL ASPECTS**

Elżbieta A. Maj	
Social protection of a child in terms of fundamental human rights	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Social and educational work with the family in contemporary conditions: the polish-ukrainian context	349
Nataliia Koliada	
Children's movement in the space of social life	363
Nechiporuk Lyubov	
Social work with homeless children	375
Hryhorii Pustovit	
Theoretical and applied principles of social protection of children and student youth in extracurricular education institutions	391
Svitlana Shchudlo, Iryna Mirchuk, Oksana Zelena	
Dangers of free time in adolescent practices during the covid-19 pandemic (On the international sociological project)	413

Part IV**STUDENTS' VOICE**

Marta Olszewska	
Frycz Modrzewski – the Role of (Human) Upbringing	429
Kateryna Popova	
Cognitive and educational potential of multicultural education	439
Iryna Polishchuk	
T.D. Demianyuk on the role of non-governmental organizations in the system of preventive education of children	453
Information about the authors	465

Світлана Бричок

Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID: 0000-0001-8508-8395

e-mail: svitlana.brychok@rshu.edu.ua

Теоретичні основи проблеми виховання культури безпеки життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти

РЕЗЮМЕ

У статті «Теоретичні основи проблеми виховання культури безпеки життя людей, які шукають вищу педагогічну освіту» проаналізовано суть понять «культура безпеки» та «культура безпеки життя». Встановлено, що культура життєвої безпеки – це цілісна, багаторівнева і багатокomпонентна освіта, яка визначає сучасний розвиток особистості і проявляється в здатності діяти в різних кризових ситуаціях, формах і моделях безпечної поведінки людей, що передаються з покоління в покоління.

Виявилося, що формування культури життєвої безпеки людей, які здобувають вищу педагогічну освіту, включає в себе комплексну готовність до реалізації загальних і професійних компетенцій і проявляється в здатності діяти в продуктивних і життєвих ситуаціях, безперервному розвитку з метою досягнення кращих результатів освітньої діяльності в умовах нової української школи.

Роз'яснено, що формування основ культури безпеки життєдіяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищих навчальних закладів передбачає формування та розвиток навичок і навичок наукового пошуку серед кандидатів на роботу, освоєння наукових методів пізнання та способів організації пізнавальної діяльності.

Охарактеризовано особливості виховання культури безпеки шукачів роботи; встановлено, що до засобів формування культури безпеки життєдіяльності відносяться всі педагогічно відповідні методики, методи і технології, за допомогою яких можна створити серед учнів відповідну якість – культуру безпеки життєдіяльності, в якій одним з ефективних є підбір педагогічних завдань, суть і функцій яких будуть максимально наближені до особливостей освітнього середовища навчального закладу.

Виправдані педагогічні детермінанти формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх вчителів початкової школи: створення здорового соціально-культурного освітнього середовища; забезпечення інформаційного та інноваційного навчального середовища в ISW (вищій навчальній заклад). певні педагогічні умови дають можливість забезпечити грамотно та особисто цілеспрямоване навчання та ефективність педагогічного процесу формування культури життєвої безпеки кандидатів на вищу педагогічну освіту.

Ключові слова: культура безпеки життєдіяльності, люди, які шукають вищу педагогічну освіту, професійну підготовку, виховання культури безпеки життєдіяльності, професійних компетенцій.

Постановка проблеми

Нині у світі здійснюється величезна кількість аварій, техногенних катастроф, дорожньо-транспортних пригод, відбувається велика кількість пожеж. У сучасному суспільстві спостерігається ріст захворювань спідом, алкоголізмом, наркоманією, залежності від тютюнокуріння, ігнорування правилами культури поведінки в суспільстві, сім'ї, особистої гігієни й здорового способу життя – все це є наслідком відсутності культури життєдіяльності.

Прагнення створити систему освіти, здатну адекватно вирішувати поставлене перед суспільством завдання, є одним із пріоритетних напрямів сучасної державної політики. Компонентом такої системи повинна стати освіта в галузі безпеки життєдіяльності людини й суспільства.

Будь-яка діяльність потенційно небезпечна. Самі жорсткі заходи й закони не можуть знизити втрати суспільства й держави, якщо не будуть створені умови для розвитку культури безпеки поведінки, заохочення й формування безпеки особистості, позаяк основною причиною виникнення катастроф є відсутність культури безпеки життєдіяльності людини.

Виховання культури безпеки у здобувачів вищої освіти закономірно входить до педагогічного процесу закладу вищої освіти, реалізується в педагогічній практиці як компонент і функція педагогічного процесу. Внаслідок підвищення вимог до освіти з метою забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих кадрах підвищуються вимоги і до педагогів. Підготовка нового покоління науково-педагогічних кадрів – професіоналів, здатних трансформувати нову освітньо-світоглядну парадигму державного творення на основі гуманізму про самореалізовану та самоактуалізовану особистість як важливий компонент творення людини з новим типом мислення – одне зі стратегічних завдань реформування вищої освіти в Україні¹. Зараз важливо, що будь-які реформування в освіті мають бути як ні в якій іншій галузі максимально вираженими і всебічно продуманими, а здійснювати їх повинні люди, не просто так чи інакше підготовлені, а високообдаровані особистості, які володіють глибокими сучасними науковими знаннями, мають практичний досвід і високу культуру. Над професійною технологічною підготовкою з'являється позапрофесійна надбудова умінь фахівця. Упровадження культуротворчої педагогічної освіти має передбачати підготовку педагога. Він, своєю чергою, володіє науковими основами побудови педагогічного процесу у закладах освіти, здатний аналізувати освітні системи, виявляти їх провідні тенденції, принципи, робити висновки щодо доцільності навчання за тією чи іншою програмою, усвідомлює необхідність переходу в освітньому процесі від використання окремих методик до комплексних освітніх технологій.

¹ М. М. Фіцула, *Педагогіка вищої школи: навч. посіб.*, 2-ге вид., доп., Київ: Академвидав, 2010, 456 с.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання підготовки сучасної молоді до безпечної життєдіяльності та формування в неї культури безпеки життєдіяльності досліджувало багато вчених-педагогів, серед яких: В. Акімов, Л. Буєва, В. Березуцький, Ю. Бойчук, Ю. Воробійов, В. Гафнер, С. Гвоздій, В. Девисилов, С. Дембіцька, О. Запорожець, М. Зоріна, Ю. Іванов, І. Кобилянська, О. Кобилянський, Л. Коженевський, В. Мельник, В. Михайлюк, В. Мошкін, Н. Лизь, І. Немкова, О. Пуляк, В. Сапронов, Л. Сорокіна, Р. Цаліков, О. Шароватова, Л. Шершнев, С. Якушева, З. Яремко та ін.

У багатьох джерелах питання культури безпечної діяльності людини розглядається переважно у межах культури особистості. Зміст «культури безпеки життєдіяльності» (Ю. Воробійов, М. Зоріна, І. Немкова), а також формування «культури безпеки» (С. Данченко, Ю. Іванов), «культури особистої безпеки» (В. Мельник, В. Мошкін) і «масової культури безпеки» (В. Ляшко, А. Снегірьов); формування культури безпеки життєдіяльності в школі (С. Якушева, В. Мошкін); прищеплення культури безпечної діяльності здобувачам у вищій школі (В. Сапронов, В. Гафнер, О. Шароватова, Л. Сорокіна, М. Зоріна, В. Михайлюк). Аспект проблеми – формування безпосередньо культури безпеки професійної діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти – продовжує залишатися недостатньо розкритим.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відповідно до ієрархії потреб людини за А. Маслоу, потреба в безпеці стоїть на другому місці за ступенем значимості після фізіологічних потреб (спрага, голод, сон й ін.), тому забезпечення безпечного існування як основної проблеми виживання людини й цивілізації в цілому зумовлює необхідність обґрунтування культури безпеки життєдіяльності як основи виживання людства.

Безпека – необхідна умова подальшого розвитку суспільства, держави й цивілізації в цілому. У наш час вирішення проблем безпеки неможливе без врахування людського чинника. Тому розвиток норм безпечної поведінки й рівня підготовленості кожної людини є визначальними чинниками з погляду недопущення розвитку небезпечних і надзвичайних ситуацій і мінімізації їх негативних наслідків. Але врахування людського чинника в процесі забезпечення безпеки життєдіяльності не може зводитися тільки до формування в населення знань і вмінь. Практика показує, що успіх діяльності в будь-якій галузі залежить від якостей і здібностей людини, мотивів її поведінки, упевненості в необхідності й дієвості проведених нею заходів. Комплексний розвиток усіх цих якостей і властивостей окремих людей, соціуму в цілому можливе тільки шляхом формування культури безпеки життєдіяльності.

Поняття «культура безпеки» уперше було сформульовано МАГАТЕ (Міжнародна агенція з атомної енергії) в 1986 році в процесі аналізу причин і наслідків Чорнобильської катастрофи. Було визнано, що відсутність культури безпеки була однією з основних причин цієї аварії. Надалі термін був уточнений в «Загальних положеннях забезпечення безпеки атомних станцій». У документі відзначалося, що культура безпеки характеризується кваліфікаційною й психологічною підготовленістю персоналу, а її формування є одним з фундаментальних принципів управління й підлягає

нормативному регулюванню в атомній енергетиці. На той час сформувалося розуміння того, що ця категорія повинна бути застосовна не тільки до персоналу потенційно небезпечних об'єктів, але й до кожної людини окремо, до суспільства в цілому. Від емоційно-ціннісних установок людей, мотивів їхньої поведінки, особистісних і професійних якостей і здібностей, упевненості в необхідності й дієвості проведених заходів і залежить у результаті ефективність заходів щодо забезпечення безпеки життєдіяльності.

Формування культури безпеки життєдіяльності виконується на індивідуальному, корпоративному й суспільно-державному рівні.

На індивідуальному рівні здійснюється прищеплення цінностей і переконань у життєвій важливості забезпечення власної безпеки й безпеки оточуючих людей, збереження природного середовища, розвиток розуміння глобального характеру негативних змін на планеті, пов'язаних з антропогенною діяльністю, формування світогляду, у якому значимість вирішення екологічних проблем є пріоритетною, мотивування безпечної діяльності, розвиток уроджених і формування набутих якостей і здібностей, що забезпечують можливість діючого попередження й захисту від погроз і небезпек, набуття знань, умінь і навичок забезпечення безпеки у всіх сферах життєдіяльності, формування зразків безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

На корпоративному рівні формування культури безпеки життєдіяльності містить у собі встановлення безпеки життєдіяльності як однієї з вищих цінностей організації, створення атмосфери психологічної настроєності на безпеку, розвиток у працівників почуття персональної відповідальності в питанні безпеки, проведення необхідного добору, навчання й підготовки персоналу в кожній сфері діяльності, що впливає на безпеку, моральне й матеріальне стимулювання діяльності персоналу, спрямованої на зниження ризиків небезпечних ситуацій і аварій, чітку регламентацію дій, особливо пов'язаних з високими ризиками, контроль за дотриманням трудової дисципліни.

На суспільно-державному рівні розвиток культури безпеки життєдіяльності здійснюється шляхом формування системи соціальних цінностей і пріоритетів, соціальної свідомості в галузі безпеки життєдіяльності, розвитку нормативного правового поля, проведення політики забезпечення безпеки суспільства й людини, природної й техногенної сфер, розвитку науки й мистецтва в галузі екології, зниження ризиків, захисту від надзвичайних ситуацій, залучення релігійних інститутів, удосконалення системи духовно-морального й патріотичного виховання, пропаганди, соціальної реклами, суспільного й державного стимулювання в галузі безпеки життєдіяльності, страхових механізмів забезпечення безпеки й ін.

Для суспільства з високою культурою безпеки життєдіяльності характерні такі ознаки, як:

- забезпечення в суспільстві свободи і демократії, соціальної справедливості, рівність усіх перед законом, гуманної політики, визнання в якості вищої цінності в державі прав людини на життя і свободу;
- життєвий устрій, який схвалюється більшістю населення;
- участь громадян у визначенні програми громадського розвитку, виборі відповідального перед ними керівництва і можливості його заміни у разі невиконання своїх прямих професійних обов'язків;
- відсутність потенційних внутрішніх загроз, виникнення військових конфліктів, деструктивної політичної боротьби;
- порядок у суспільстві, що тримається на добрій волі його громадян.

Безпека життєдіяльності – галузь знання та науково-практичної діяльності, спрямована на вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків впливу на організм людини, основ захисту її здоров'я та життя, а також середовища проживання від небезпек². Метою є розробка й реалізація відповідних засобів і заходів щодо створення й підтримання здорових та безпечних умов життя і діяльності як у повсякденних умовах побуту й виробництва, так і в умовах надзвичайних ситуацій³.

Під культурою безпечної життєдіяльності розуміють складову частину загальної культури, виражену в синтезі життєвих цінностей, знань, умінь і ставлень до безпеки в професійній і побутовій діяльності, що забезпечують не тільки самозбереження соціумів, але й розвиток.

Так, у нормативно-правових актах України під культурою безпеки життєдіяльності населення розуміють сукупність цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як способу підвищення рівня безпеки.

За визначенням Р. Дурнева, «культура безпеки життєдіяльності» – це рівень (стан) розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистих і соціальних цінностей, поширеністю стереотипів безпечної поведінки в повсякденному житті і в умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій, ступенем практичної захищеності від загроз і небезпек у всіх сферах життєдіяльності⁴.

Своєю чергою, П. Кайгородова визначає культуру безпеки життєдіяльності як цілісне особистісне утворення, що має свою структуру і володіє інтегративними властивостями цілого; як інтегративну якість особистості⁵. А безпеку життєдіяльності автор трактує як галузь наукових знань і навчальний предмет, зміст якого складають загальні закономірності небезпечних явищ, методи і засоби захисту людини в будь-яких умовах її проживання⁶.

Узагальнивши різні підходи до розуміння цього поняття, можна дійти висновку, що особливість феномену культури безпеки життєдіяльності полягає в наступному: по-перше, «культура безпеки життєдіяльності» є не тільки компонентом загальнолюдської культури, але й компонентом будь-якої професійної культури, навіть такою, що на перший погляд здається абсолютно безпечною, що пояснюється аксіомою про потенційну небезпеку будь-якої діяльності; по-друге, «культура безпеки життєдіяльності» виступає і як самостійне утворення, як особливий вид професійної культури (рятувальники, пожежники, військові та інші).

² О. Белов, В. Лапін, *Актуальні проблеми викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у вищих навчальних закладах*, „Охорона праці” 2002, № 9, С. 9–16.

³ Т. С. Єрмакова, *Індивідуалізація формування культури здоров'я школярів у польських школах*, „Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту” 2015, № 1, С. 29–33.

⁴ Р. А. Дурнев, *Культура безопасности жизнедеятельности*, *Гражданская защита : энциклопедия : в 4-х т.*, Т. 2 : К–О, под. общей ред. В. А. Пучкова, Москва 2006, С. 109–111.

⁵ П. И. Кайгородов, *Педагогические средства проектирования интегративного курса «Основы культуры безопасной жизнедеятельности»*: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01, Ростов на Дону, 2012, 25 с., С. 8.

⁶ *Ibidem*, С. 10.

Зауважимо, що аналіз наведених визначень дає підстави для твердження про те, що на сьогодні в педагогічній науці більш правомірним є використання конструкта «культура безпеки життєдіяльності», а не «культура безпечної життєдіяльності». Це пов'язано з тим, що основною системоутворюючою ознакою такої культури є не життєдіяльність, а саме безпека у всій багатоаспектності цього явища. Термін «культура безпечної життєдіяльності» має більшою мірою утилітарний відтінок і може трактуватися лише з погляду створення безпечних умов для одержання максимальної користі в процесі життєдіяльності. Це є напівмірою і не вирішує завдання формування принципово нової світоглядної парадигми, коли індивідуальна й соціальна діяльність людей спрямовані саме на забезпечення безпеки усього життя. Для подолання відомчої, галузевої вузькості, додання соціального відтінку цьому поняттю, розгляду всіх можливих умов обстановки, у якій окрема людина, колектив, співтовариство людей можуть перебувати, у якості компонента цього поняття представляється необхідним розглядати не просто «безпеку», а «безпеку життєдіяльності», тобто безпеку існування й діяльності.

Отже, сутність культури безпеки життєдіяльності полягає в сукупності різноманітних матеріальних і духовних моделей життєдіяльності, що становлять основу безпечного розвитку особистості, суспільства, людства в цілому за умов усіх форм людської активності. Вона втілюється у змісті, засобах і результатах праці, спрямованих на перетворення оточуючого світу і розвиток сфери безпечних взаємовідносин між людьми.

Проведений аналіз сутності поняття «культура безпеки життєдіяльності» дозволяє прийти до висновку, що оцінювати рівень культури безпеки життєдіяльності треба не лише за результатами практичної діяльності, але й за ставленням людини, суспільства до питань забезпечення безпеки, оскільки культура безпеки життєдіяльності зберігає та примножує в собі величезний багатовіковий досвід народу.

Культура безпеки життєдіяльності – цілісне, багаторівневе і багатокомпонентне утворення, що визначає сучасний розвиток особистості та проявляється в умінні діяти в умовах різних за характером надзвичайних ситуацій, формах і моделях безпечної поведінки людей, що передаються з покоління в покоління, а також як деяка сукупність прийомів і способів залучення нових поколінь до безпечної життєдіяльності.

Ефективне навчання культури безпеки життєдіяльності базується на поєднанні різних підходів: системного, діяльнісного, компетентнісного, акмеологічного, аксіологічного, культурологічного та інтегративного, визначимо роль кожного в цій системі.

Специфікою системного підходу є орієнтація на чинники, що забезпечують цілісність об'єкта. Особлива увага зосереджується на явищі системоутворюючих зв'язків, які в першу чергу відповідають за цілісність досліджуваного явища або об'єкта. Ми розглядаємо виховання культури безпеки життєдіяльності як систему, що включає в себе безліч взаємопов'язаних і незалежних елементів, які обумовлюють упорядковану послідовність її різних компонентів і рівнів. У контексті проблеми нашого дослідження важливо, що з точки зору системного підходу специфіка системи методики формування і розвитку фахових компетентностей з культури безпеки життєдіяльності у здобувачів вищої освіти не завершується на особливостях складових елементів: «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист», а пов'язана з характером взаємодії між ними, механізмом зв'язків між ними, що забезпечує цілісність системи і її функціонування.

Діяльнісний підхід – це методологічний принцип, основою якого є категорія предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому). Стосовно проблеми формування компетентностей з безпеки життєдіяльності діяльнісний підхід означає

виявлення і опис тих способів діяльності в професійній підготовці, які повинні привести здобувачів освіти до розкриття ціннісного аспекту навчального змісту. На нашу думку, переведення знань, умінь у відносини і поведінку здобувачів вищої освіти зумовить закріплення фахової діяльності в галузі безпеки життєдіяльності, оволодіння новими алгоритмами дій, які стануть нормою поведінки майбутнього фахівця. І серед них ставлення особистості до своєї освіти як цінності.

Своєю чергою, акмеологічний підхід спрямований на вдосконалення і корекцію фахової діяльності, забезпечує керування індивідуально-професійним розвитком майбутнього фахівця, орієнтує його на постійне самовдосконалення і здатність до самореалізації, саморегуляції і самоорганізації. Акмеологічний підхід орієнтований на повноцінний і стійкий розвиток освітніх систем і суб'єктів освітнього процесу в умовах цих систем. Акмеологічний підхід забезпечує розвиток особистості здобувача вищої освіти через органічну єдність процесів професійного виховання, соціалізації, а також самовиховання і саморозвитку.

Аксіологічний підхід, відповідно, характеризує цінності як основу регуляції людської поведінки, навчальної і професійної діяльності, прийняття рішень у ситуаціях вибору, дає змогу аналізувати процес формування системи знань, умінь, навичок через призму ціннісного ставлення педагога й учня до змісту і результатів власної діяльності, професійних ролей і позицій. Цінності є складним соціально-психологічним утворенням, у якому поєднуються цільова і мотиваційна спрямованість орієнтацій. Сутність аксіологічного підходу до підготовки фахівця полягає в орієнтації вищої освіти на формування в здобувачів системи загальнолюдських і професійних цінностей, що визначають їхнє ставлення до світу, до своєї діяльності, до самого себе як людини і професіонала.

Аксіологічний підхід до професійно-педагогічної підготовки передбачає формування в здобувачів системи ціннісних орієнтацій, які задають загальну спрямованість інтересам і прагненням особистості, ієрархію індивідуальних переваг, мотиваційну програму діяльності і, зрештою, визначають рівень готовності майбутнього фахівця до реалізації життєвих і професійних планів.

Відповідно, культурологічний підхід орієнтується на засвоєння надбань людства за допомогою інтеграції загальнолюдського, національного і особистісного досвіду в процесі цілеспрямованого навчання. Культурологічна спрямованість навчання орієнтує на багатогранність пізнання світу, засвоєння загальнолюдських цінностей та розвиток культури безпеки життєдіяльності.

Компетентнісний підхід, який на сьогодні визначається як один з провідних напрямів вдосконалення національної системи освіти, головною ідеєю компетентнісного підходу має компетентнісно-орієнтовану освіту, яка спрямована на комплексне засвоєння різних знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї професійної діяльності, набуває соціальної самостійності, стає мобільною та кваліфікованою, вільно орієнтується в навколишньому середовищі та успішно вирішує складні завдання.

При цьому потрібно зауважити, що загальнокультурні компетенції охоплюють: культуру безпеки і усвідомлення того, що питання безпеки і збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності кожної людини; знання сучасних проблем безпеки життєдіяльності; визначення головних завдань безпеки життєдіяльності; опанування моделі культури безпеки та поведінки в умовах різноманітності світу і людської цивілізації в її технологічному розвитку;

вміння оцінити середовище перебування щодо особистої безпеки та безпеки колективу; здатність приймати рішення щодо безпеки в межах своїх повноважень; застосування навичок культури безпеки, популяризування та прищеплювання їх у професійній та громадській діяльності тощо.

Виховання культури безпеки життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти в сучасних умовах неможливе без інтегративного підходу, оскільки інтеграція – це процес і результат створення єдиного, цілісного змісту навчання на основі гармонійної реалізації міждисциплінарних зв'язків. Об'єктивною передумовою інтеграції знань є також факт, що багато об'єктів матеріального світу підпорядковується спільним поняттям та законам, тому процес формування інтегрованого знання може здійснюватися через об'єднання загальнонаукових понять при розкритті проблеми в змісті єдиного інтегрованого курсу.

Упровадження інтегрованого підходу передбачає, що процес формування особистісних якостей відбувається на основі об'єднання в ціле певних частин. Це означає, що процес вироблення певної особистісної якості бере початок з формування найпростіших елементів безпечної поведінки, які в подальшому ускладнюючись, переплітаються і визначають розвиток і зміцнення цих якостей. Такий підхід заснований на тому, що в силу вікових особливостей здобувачів вищої освіти не можна відразу у всій повноті сформуванати особистісну якість. Будь-яка особистісна якість є складним утворенням, і його формування розпочинається з вироблення порівняно простих умінь і навичок поведінки і продовжується в подальшому розвитку.

Таким чином, у результаті здійсненого аналізу було встановлено, що до специфічних цілей культури безпеки відносять: розробку норм поведінки, зниження частоти нещасних випадків, створення умов для збільшення уваги до питань безпеки, формування поглядів та переконань із проблем ризику аварій та загрози здоров'ю, посилення прихильності людей до зміцнення безпеки, вироблення стилю та практичних навичок щодо вдосконалення безпеки та зміцнення здоров'я.

Виховання культури безпеки у здобувачів освіти закономірно входить до складу педагогічного процесу ЗВО, реалізується у педагогічній практиці як компонент та функція педагогічного процесу. Закономірний характер виховання культури безпеки здобувачів освіти усвідомлюється педагогічними працівниками як педагогічний принцип, який орієнтує підготовку особистості до безпечної життєдіяльності.

Виховання культури безпеки життєдіяльності в здобувачів закономірно входить до складу педагогічного процесу закладу вищої освіти, реалізується в педагогічній практиці як компонент і функція педагогічного процесу. Культура безпеки людини включає змістовно-процесуальний (якості особистості, напрями базової культури особистості – світогляд, моральність і т. п., компоненти діяльності, що сприяють безпеці людини й суспільства) і функціональний (самовдосконалення безпечної життєдіяльності; присвоєння й удосконалення культури безпеки суспільства; прогнозування, профілактика й мінімізація збитку від шкідливих і небезпечних чинників життєдіяльності; використання соціальних чинників захисту; створення безпечних умов життєдіяльності; протидія негативному впливу соціальних і природних чинників, контркультури деструктивності на спрямованість і зміст безпечної життєдіяльності) аспекти.

Культура безпеки як компонент культури особистості включає основні елементи життя суспільства.

1. Матеріальні продукти людської діяльності, спеціально призначені для профілактики травм, хвороб, заподіяння людині та суспільству шкоди. Основна функція таких

предметів (вогнегасник, протигаз, газовий балончик, ремінь безпеки в автомобілі тощо) полягає в профілактиці і подоланні впливу на людину шкідливих і небезпечних факторів життєдіяльності.

2. Соціальні інститути, основне завдання яких складається в забезпеченні безпеки людини і суспільства: підрозділи ДСНС, медицини катастроф, аварійний служб тЗ. Форми організації життя і діяльності людей, їхні взаємини, основне завдання яких полягає в забезпеченні індивідуальної і колективної безпеки (взаємодопомога при запобіганні та під час виникнення надзвичайних ситуацій).

4. Особистісне втілення культури безпеки в житті і діяльності професійних фахівців (військовослужбовець, охоронець, травматолог, рятувальник, волонтер тощо), членів громадських організацій і об'єднань.

5. Галузі наукового знання, які досліджують закони безпечної життєдіяльності людини і суспільства, норми, значення, знання, що фіксують основні закономірності і правила безпечної життєдіяльності. Результати наукового пізнання правил і закономірностей безпеки людини і суспільства фіксуються за допомогою знаків, символів, графіки, у вигляді текстів тощо.

6. Галузі мистецтва, ідеології, міфології, релігії і спорту, основною функцією яких є забезпечення безпеки людини і суспільства.

7. Прийоми і способи діяльності, здатності, якості особистості (мотиви, погляди, переконання, звички, досвід, навички самоконтролю), основна функція яких – реалізація мотиваційного, змістового, операційно-процесуального компонентів діяльності людини в процесі запобігання, мінімізації, подолання небезпечних і шкідливих чинників життєдіяльності.

Ядро культури безпеки як компонента культури в її особистісному втіленні складають загальнолюдські цілі і цінності: життя, здоров'я, безпека, добробут, ризик, особиста незалежність, воля, законність, благо, справедливість, взаємодопомога, порятунок тощо⁷.

Незалежно від форми реалізації того чи іншого компонента культури безпеки загальним для них є їхня функція – запобігання і подолання шкідливих і небезпечних чинників життєдіяльності людини і суспільства та формування предметних дій майбутньої діяльності (як умова підготовки до цієї діяльності в умовах ризику) і спеціальна підготовка до безпеки життєдіяльності⁸.

Важливим чинником формування знань з безпеки життєдіяльності є створення умов для усвідомлення необхідності створення безпечних умов власної життєдіяльності і, зокрема, під час отримання освіти. Це зумовлено: по-перше, інтенсифікацією навантаження інформаційним потоком і соціально-економічним тиском, спричиненим змінами в суспільній діяльності, що значно впливає на фізичний, психічний стан і розуміння власного соціального положення здобувачів; по-друге, необхідністю формування компетенцій у сфері безпеки життєдіяльності й підготовки фахівців, які здатні до безпечної діяльності та прийняття об'єктивних і раціональних рішень у повсякденній

⁷ Н. В. Шерер, *Принципи виховання культури безпеки життєдіяльності у студентів вищих навчальних закладів*, „Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки”: [зб. наук. статей], М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011, Вип. 95, С. 238–244.

⁸ І. Д. Бех, *Виховання особистості: підручник*, Київ: Либідь, 2008, 848 с., С. 280–281.

та професійній діяльності. Освіта має бути безпечною за своїм змістом, технологією і формами організації управління.

Для організації ефективного отримання вищої освіти доцільно включити такі підходи щодо формування знань з безпеки життєдіяльності у здобувачів:

- забезпечення усвідомлення здобувачем у сучасному суспільстві як особистості, що дозволить забезпечити процес формування знань з безпеки життєдіяльності, а освітньому закладу дасть змогу сформуувати позитивну характеристику та авторитетне положення в освітній галузі;
- усвідомлення здобувачем необхідності убезпечення власної діяльності під час навчання відносно всіх компонентів навчально-виховного процесу, що також закладе підґрунтя для безпечної життєдіяльності освітньої установи;
- забезпечення відкритості й вільного доступу до інформації про стан освітнього процесу формування знань з безпеки життєдіяльності у здобувачів;
- формування у здобувачів вищої освіти самомотивації з освоєння принципів безпечної життєдіяльності;
- отримання освіти на умовах взаємної згоди й відповідальності здобувача, спільноти й держави щодо забезпечення безпечної життєдіяльності всіх учасників освітнього процесу.

Запропонована О. Писарем сукупність підходів до формування й поглиблення знань з безпеки життєдіяльності здобувачів забезпечує:

- системну цілісність освітньої бази, форм та методів викладання, умов життєдіяльності освітньої установи; захищеність життєво важливих інтересів у всіх суб'єктах педагогічного процесу;
- соціально-економічні та правові гарантії реалізації конституційних прав і свобод здобувачів та викладачів;
- формування цілісних інтегральних рис і характеристик особистості, що чинитимуть вагомий вплив на її життєздатність;
- комплексний характер управління процесом формування базових і поглиблених знань з безпеки життєдіяльності здобувачів на основі пріоритетності прав на безпечну життєдіяльність;
- засвоєння, усвідомлення й розвиток світоглядних основ і компетенцій у сфері безпеки життєдіяльності, готовність до поведінки, що не становитиме небезпеку для особистості й оточуючого життєвого середовища⁹.

Провідною цінністю у змісті освіти і виховання майбутніх вчителів має визнаватися цінність особистості. У змісті навчання і виховання майбутніх педагогів пріоритетними мають бути цінності життєвої спрямованості й мотивації життєдіяльності, цінності сфери усвідомлення змісту, мети процесу діяльності, цінності реалізації процесу діяльності, цінності, репрезентовані індивідуальними якостями суб'єкта діяльності. Серед валеологічних цінностей, які необхідно формувати у майбутніх вчителів у процесі навчання і виховання єдність людини і природи, увага до власного здоров'я, прихильність до спорту і фізичної праці, здоровий спосіб життя, дбайливе ставлення до усього живого Землі, відчуття краси природи, оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі, участь у природоохоронній діяльності, пізнання і охорона довкілля тощо.

⁹ О. В. Писарь, *Безопасность личности как целостное интегральное качество*, „Известия Южного федерального университета. Педагогические науки” 2008, № 12, С. 47–56.

За словами І. А. Зязюна, «високе звання «вчитель» набуває свого справжнього змісту тільки тоді, коли воно невід'ємне від поняття культура»¹⁰, що є ознакою високого рівня загального і професійного розвитку особистості, її духовного потенціалу. Враховуючи глобалізаційні процеси, такі як людиноцентризм, громадянська стійкість, технологічна інноваційність і своєрідність, визначаються концептуальні засади загальнокультурного розвитку особистості в системі професійної освіти.

По-перше, необхідно забезпечити пріоритет розвитку особистості в навколишньому середовищі. Це передбачає створення умов для саморозвитку особистості в освітньо-виховному процесі, реалізації закладених у ній сутнісних сил, максимально можливої самоактуалізації людини.

По-друге, необхідно формувати особистість із інноваційним типом мислення, яка здатна до сприйняття постійних змін у навколишньому середовищі. При цьому особистість має прагнути до самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, самовиховання. Ці процеси стимулюють не пасивну поведінку, а розвиток активного творчого самоствердження у суспільстві.

По-третє, необхідно виховувати свідомих громадян й патріотів рідної землі. Тобто, необхідно виховати людину з певним типом соціально зумовленої поведінки, яка характеризується набором прав і обов'язків, поважає і дотримується норм, правил співжиття, прийнятих у певному суспільстві, своїх традицій.

По-четверте, необхідно визнавати ціннісний (аксіологічний) підхід пріоритетним у загальнокультурному розвитку особистості. Це передбачає вивчення процесів і явищ із позиції їхньої цінності для навчання, виховання і розвитку особистості на всіх етапах професійного становлення.

По-п'яте, необхідно сприяти становленню та творчому розвитку особистості, її фізичного і морального здоров'я. Це пов'язано з формуванням духовно багатого покоління, творчої особистості, яка змогла б розв'язувати як щоденні, так і масштабні завдання, що забезпечують не просто виживання, а прогрес нації. Актуальною є проблема розвитку особистості, її моралі, гідності, оскільки суспільство знаходиться у глибокій, глобальній, системній кризі, зокрема – духовній.

Виховання культури безпеки включає такі аспекти: формування предметних умінь та навичок (видів діяльності, що здійснюються не тільки в безпечних умовах, а й в умовах ризику), спеціальну теоретичну підготовку до безпечної життєдіяльності (осмислення загальних проблем ризику, безпеки, небезпеки тощо), психологічну підготовку до безпечної життєдіяльності (формування сміливості, рішучості, готовності до розумного ризику тощо), розвиток якостей особистості, необхідних для безпечної життєдіяльності (проникливості, далекоглядності, гуманності, оптимістичності тощо як основи безпеки людини та суспільства).

Важливим напрямом є формування культури безпеки життєдіяльності у соціумі. Під культурою безпеки життєдіяльності в соціумі розуміють такий стан розвитку особистості, який характеризується усвідомленим ставленням до питань особистої безпеки та безпеки оточуючих, практичною діяльністю щодо зниження соціальних ризиків, розвиненістю психологічних та духовно-моральних якостей, володіння нормами

¹⁰ І. А. Зязюн, *Філософія педагогічної дії: монографія*, Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008, 608 с.

безпечної та продуктивної поведінки в соціумі, ведення здорового способу життя, розвиненістю умінь користуватися інформацією.

Сучасна освіта має характеризуватися не трансляванням готових знань, а тим, що особа, що формується має самостійно здобувати культурні цінності, способи діяльності і зміст для побудови певних життєвих програм.

На сучасному етапі гостро постає питання про формування культури фахівців, де поєднуються високий професіоналізм, інтелігентність, високий рівень культурної освіченості, ставлення до особистої та суспільної безпеки, творчий підхід до виконання своєї діяльності. До компонентів культури безпеки професійної діяльності як підсистеми загальної культури особистості слід віднести: аксіологічний, функціональний, творчий та особистісний.

Аксіологічний компонент відбиває таку універсальну людську цінність, як безпечна професійна діяльність, що забезпечує збереження здоров'я і життя індивіда. Крім того, як цінності відокремлюються знання, уміння і навички про безпечну поведінку, здоровий спосіб життя та ін. Тут як цінності можуть виступати також і об'єкти матеріального світу, що забезпечують попередження, безпечну взаємодію та можливість ліквідації негативних наслідків певних дій і впливів на людину та життєве середовище. Особливу категорію цінностей культури безпечної діяльності становлять законодавчо зафіксовані норми і правила у всіх сферах діяльності.

Функціональний компонент представляє культуру безпечної професійної діяльності як сукупність індивідуальних психофізичних якостей людини (психологічну стійкість), необхідних для ефективних дій в умовах небезпечної ситуації. Культура безпеки забезпечується реалізацією рекреаційних технологій, психологічних тренінгів, виробничої гімнастики, занять фізичною культурою і т. ін. Під час експлуатації технічних систем і діяльності з підвищеними вимогами до безпеки, для запобігання помилок, здатних призвести до важких наслідків, а також для успішної ліквідації останніх розвиток цього компонента культури здобуває особливу актуальність.

Творчий компонент культури безпеки професійної діяльності виявляється як прояв творчості в ідентифікації небезпеки та в її запобіганні, а у разі неминучості виникнення – в ефективній протидії з урахуванням її унікальності.

Особистісний компонент культури безпечної діяльності людини становлять її компетенції, знання, уміння, навички щодо застосування способів і прийомів безпечного поведіння в соціальній, природній та техногенній сферах.

Відповідно до виділених компонентів культури безпеки життєдіяльності за ознакою «роль предметної діяльності в забезпеченні безпеки» доцільно виокремити таке змістове наповнення:

- знання, правила, норми, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких приводить до низької ефективності діяльності без виникнення небезпечних ситуацій, шкідливих для людини й суспільства наслідків;
- знання, правила, норми, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких приводить до збитків у вигляді упущеної вигоди, до економічних втрат;
- знання, правила, норми, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких приводить до виникнення небезпечних ситуацій, загрожує людині втратами у формі травм, хвороб, нанесенням моральної й іншої шкоди безпосереднім учасникам діяльності;
- знання, правила, норми, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких загрожує людині фізичною загибеллю, виникненням небезпечних і екстремальних ситуацій, що загрожують людині й суспільству;

- компоненти культури безпеки підрозділяються на кілька груп за характером ситуацій, у яких той або інший компонент культури безпеки необхідний для безпечної життєдіяльності;
- знання, правила, норми, цінності, використання яких можливо тільки в конкретних небезпечних ситуаціях;
- знання, правила, норми, цінності, використання яких можливо в різних небезпечних ситуаціях;
- звички, здібності, переконання, необхідні для профілактики й подолання багатьох небезпечних ситуацій: готовність до розумного ризику, готовність до колективних дій у випадку небезпеки, уміння звернутися за допомогою при небезпеці і т. п.;
- особистісні якості й здібності, необхідні для профілактики й подолання практично будь-яких небезпечних ситуацій: упевненість у собі, сміливість, обережність, здатність прогнозувати небезпеки, готовність до подолання страху, хвилювання, готовність до адекватного самоконтролю в небезпечних умовах і т. п.

Відповідно, повноті й системності змісту виховання культури безпеки життєдіяльності сприяють повнота й системність форм втілення культури безпеки в педагогічному процесі:

- присвоєння здобувачами вищої педагогічної освіти культури безпеки, втіленої в знаковій, символічній, образній, понятійній формах, у матеріальній культурі, спілкуванні, соціальних відносинах, особистості й діяльності педагога, здобувачів і т. п.;
- присвоєння здобувачами вищої освіти культури безпеки, опредмеченої в структурних компонентах культури як духовної діяльності: науці, мистецтві, ідеології, міфології, релігії, спорті;
- включеність у зміст виховання змістовних елементів культури безпеки як духовного життя суспільства: знань, цінностей, правил, норм, традицій, звичаїв, змістів і т. п.

Як рівні культури безпеки життєдіяльності в соціумі виділяються такі:

1. Ціннісно-мотиваційний: Усвідомлення життя як головної цінності; здійснення життєдіяльності, що зберігає біосферу як фундамент життя; здійснення творчої життєдіяльності у сприятливому середовищі проживання, в гармонії з навколишнім світом, в раціональному споживанні умова міжособистісної взаємодії; установка на комфортні умови проживання; відсутність схильностей до ризику; прагнення до життєвого успіху та досконалості; потреба в особистій незалежності та свободі (політичній, релігійній, економічній, фізичній); прагнення до мінімізації ризиків та можливих небезпечних та надзвичайних ситуацій; готовність до індивідуальної, групової та колективної діяльності при зіткненні зі шкідливими та небезпечними факторами життєдіяльності; розвиток готовності діяти у небезпечних (складних, важких, екстремальних) ситуаціях з елементами інформаційної невизначеності, перешкод, несподіваних перешкод; розвиток готовності до безпечної поведінки під час виконання різних соціальних функцій: студента, сім'янина, виробничника, громадянина, військовослужбовця тощо; гордість за свою країну та свій народ; прагнення передбачити та попередити шкідливі та небезпечні чинники, подолати з найменшими втратами (якщо попередити не вдалося), зменшити негативні наслідки шкідливих та небезпечних чинників; прагнення до оволодіння системою знань про безпеку, вдосконалення практичного досвіду, особистісних якостей для безпеки життєдіяльності, творчому самостійному застосуванню правил та норм безпеки.

2. Когнітивний (знання): небезпечні ситуації, що можуть виникнути вдома, на вулиці, в освітньому закладі, їх можливі наслідки; небезпечні ситуації, що можуть виникнути на природі; небезпечні ситуації, що виникають на технічних об'єктах та виробництвах, їх можливі наслідки з життям соціуму, їх можливі наслідки; небезпечні ситуації, пов'язані

з використанням транспорту; правила безпечної поведінки при виникненні різних небезпечних ситуацій, можливих у соціумі; правила безпеки при активному відпочинку в природних умовах та туризмі; основні наслідки надзвичайних ситуацій природного, техногенного та соціального характеру; організацію захисту населення від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; основні положення нормативно-правових актів у галузі забезпечення безпеки; наявний досвід із забезпечення безпеки та дій у разі надання в небезпечних або надзвичайних ситуаціях; основи самооборони та можливості використання світоглядних, моральних, психологічних, правових, фізичних, комунікативних, інтелектуальних, інформаційних, економічних, політехнічних, медичних, естетичних та інших засобів забезпечення безпечної життєдіяльності у соціумі.

3. Діяльнісний (уміння та навички): передбачати можливі небезпечні ситуації в соціумі; приймати рішення щодо дій у разі виникнення небезпечних ситуацій; проєктувати свою поведінку у разі виникнення небезпечних ситуацій у соціумі; орієнтуватися на місцевості за місцевими ознаками; користуватися засобами колективного та індивідуального захисту; використовувати різні засоби забезпечення безпечної життєдіяльності; поповнювати знання про безпеку та безпеку; передбачати та попереджати вплив шкідливих та небезпечних чинників; зменшувати негативні наслідки шкідливих та небезпечних чинників; допомагати іншим людям у небезпечних ситуаціях; проєктувати можливі небезпечні та надзвичайні ситуації; продуктивно спілкуватися; учитися на досвіді досвід безпечної поведінки.

4. Рефлексивний: усвідомлення правил та норм, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких призводить до низької ефективності (або навіть повного провалу) діяльності без виникнення небезпечних ситуацій, шкідливих для людини та суспільства наслідків; усвідомлення правил та норм, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких призводить до збитків у вигляді втраченої вигоди, економічних втрат; усвідомлення правил та норм, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких призводить до виникнення небезпечних ситуацій, загрожує людині втрагатами у формі травм, хвороб, завданням моральної та іншої шкоди безпосереднім учасникам діяльності; усвідомлення правил та норм, що є засобами предметної діяльності, неправильне застосування яких загрожує людині фізичною загибеллю, виникненням небезпечних та екстремальних ситуацій, що загрожують людині та суспільству; здатність аналізувати небезпечні ситуації, свої дії в них; прагнення до формування звичок, здібностей, переконань, необхідних для профілактики та подолання багатьох небезпечних ситуацій, таких як: готовність до розумного ризику, готовність до колективних дій у разі безпеки, уміння звернутися за допомогою при небезпеці та і т. д.; удосконалення особистісних якостей і здібностей, необхідних для профілактики та подолання практично будь-яких небезпечних ситуацій: впевненість у собі, сміливість, обережність, здатність прогнозувати безпеку, готовність до подолання страху, хвилювання, готовність до адекватного самоконтролю у небезпечних умовах тощо; здатність до адекватного покрокового та прогностичного самоконтролю при профілактиці та подоланні шкідливих та небезпечних факторів, а також щодо виходу з небезпечної ситуації.

5. Креативний: здатність пропонувати варіанти вирішення проблеми виходу з небезпечної ситуації в соціумі, у тому числі й уявної у небезпечній ситуації, пов'язаній із діяльністю соціуму¹¹.

¹¹ Н. В. Кулалаєва, О. А. Мармазинський, В. В. Михайлюк, *Виховна складова педагогіки безпеки: монографія*, Миколаїв: Видавництво Торубара В. В., 2014, 354 с.

Процес формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх спеціалістів складається з кількох етапів: діагностично-проектувального, конструктивно-реалізуючого та рефлексивно-корекційного. Усі етапи взаємопов'язані, на кожен з нових впливає наступний, визначаючи його зміст, що зумовлює реалізацію всієї системи критеріїв – формування професійної підготовки з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців¹².

Перший (діагностично-проектувальний) етап передбачає аналіз вихідного рівня сформованості культури безпеки життєдіяльності студентів. За допомогою імітації проблемних ситуацій діагностуються вміння прогнозувати діяльність з позицій безпеки, приймати найбільш раціональне рішення в екстремальній ситуації та ступінь володіння способами та засобами мінімізації

Другий (конструктивно-реалізуючий) етап передбачає пошук та вибір оптимальних педагогічних засобів (розробку та композицію навчального матеріалу, методичного забезпечення) для цікавої, пізнавальної, результативної співпраці викладача та здобувачів. Види занять, прийоми, методи другого етапу прості у виконанні – бесіда, дискусія, ділова гра, метод демонстрацій, метод мозкового штурму, аналіз та вирішення конкретних виробничих ситуацій тощо.

Третій (рефлексивно-корекційний) етап передбачає демонстрацію кожним здобувачем своїх результатів (потрібно враховувати той факт, що не всі здобувачі у групі мають однаковий рівень знань, умінь та навичок), досягнутих за підсумками формування культури безпечної життєдіяльності, їх колективне обговорення, аналіз, порівняння з аналогічними здобутками однокласників. Цей етап є регулятором розвитку тих компонентів, рівень яких у здобувачів незначно підвищився або залишився без змін.

Для процесу виховання культури безпеки здобувачів вищої педагогічної освіти характерні такі особливості:

а) він є логічним продовженням процесу формування культури безпеки у загальноосвітніх та професійно-технічних закладах освіти, оскільки елементарні знання про небезпеки та модель поведінки у разі їх загрози здобувачі вже мають;

б) він будується на елементах тих знань, які отримують здобувачі щодо інших дисциплін і потребує постійного широкого застосування, тобто базується на міжпредметних зв'язках, але виділяється як специфічна інтегрована і системна освіта знань;

в) він відбувається на теоретичних та практичних заняттях (дуальна освіта), під час самостійної роботи здобувачів, конференціях, олімпіадах тощо;

г) специфіка сприйняття навчальної інформації про дії небезпечних та шкідливих чинників довкілля обумовлена відсутністю у здобувачів достатнього життєвого досвіду, а тому вимагає максимальної ілюстрації теоретичного матеріалу та практичного відпрацювання правил поведінки.

Сформованість компонентів культури безпеки життєдіяльності у майбутніх фахівців знижує ризики на перших етапах професійної діяльності, дає змогу безпечно адаптуватися до нових умов. Формування культури безпеки життєдіяльності – одна із основних складових системи здорового способу життя та моделі професійної компетентності.

¹² А. Велиховська, *Организация исследовательской деятельности учащихся при преподавании естественно-математических дисциплин в среде Вики*, „Научный вестник Николаевского государственного университета имени В. А. Сухомлинского: сборник научных трудов” Николаев: МНУ имени В. А. Сухомлинского, 2012, Вып. 1.38, Т. 1, С. 97–102 (Серия «Педагогические науки»).

Формування основ культури безпеки життєдіяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах закладу вищої освіти¹³ передбачає формування та розвиток у здобувачів умінь і навичок наукового пошуку, оволодіння науковими методами пізнання (аналіз, синтез, порівняння, спостереження, експеримент, моделювання, моніторинг тощо) і способами організації пізнавальної діяльності. Крім знань, умінь і навичок, культура безпеки життєдіяльності включає світоглядні ідеї, моральні та естетичні цінності, інтелектуальний досвід вирішення проблем безпеки, досвід безпечного спілкування в процесі спільного виживання.

Культура безпеки життєдіяльності орієнтована на розвиток і самовизначення особистості, її індивідуальних, духовних, пізнавальних здібностей, самореалізацію в процесі навчання, що передбачає оволодіння здобувачами системою не тільки наукових знань, але й гуманістичних ідеалів, цінностей, переконань і способів діяльності у надзвичайних ситуаціях природного, техногенного характеру, автономного існування людини в природних умовах, при наданні першої медичної допомоги тощо.

Ефективному формуванню основ культури безпеки життєдіяльності майбутнього фахівця в умовах закладу вищої освіти сприяє:

- 1) узгодженість (цілей, змісту, методів, темпу тощо) діяльності педагога та здобувачів щодо формування основ культури безпеки життєдіяльності як особистісної цінності в умовах професійної підготовки;
- 2) систематичне планування діяльності педагога та здобувачів з підготовки до використання або уникнення небезпечних і шкідливих чинників життєдіяльності в повсякденному і професійному житті;
- 3) цілеспрямоване формування мотивації здобувачів до оволодіння культурою особистої безпеки життєдіяльності;
- 4) формування ціннісного ставлення до безпечної життєдіяльності і потреби самовиховання культури безпеки життєдіяльності здобувачів;
- 5) систематичне відпрацювання з виробленням умінь і навичок безпечної життєдіяльності здобувачів¹⁴.

У результаті системного вивчення досвіду вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти визначаються ефективні педагогічні умови формування культури безпеки життєдіяльності:

- 1) створення здоров'язберігаючого соціокультурного освітнього середовища;
- 2) забезпечення інформаційно-інноваційного освітнього середовища у ЗВО;
- 3) впровадження науково-методичної системи фахової підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти¹⁵.

Визначені педагогічні умови дають можливість забезпечити компетентісно та особистісно орієнтоване навчання та ефективність педагогічного процесу формування культури безпеки життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти.

¹³ С. А. Ісаєв, А. П. Пашков, *Формування культури безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах України*, „Культура безпеки, екології та здоров'я” 2010, № 2, С. 27–29.

¹⁴ О. Микитюк, О. Шиян, *Формування культури здоров'я студентів в умовах модернізації навчально-виховного процесу*, „Фізична активність, здоров'я і спорт” 2011, № 2(4), С. 73–80.

¹⁵ С. А. Ігнатенко, *Формування культури безпеки життєдіяльності студентської молоді як актуальна проблема сьогодення*, „Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць” Темат. вип.: *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, Київ: Гнозис, 2017, Вип. 21, Кн. 3, Т. III(77), С. 237–246.

Для підвищення культури безпеки життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти рекомендуємо:

- підсилити практико-орієнтовану спрямованість знань, які формуються, застосовуючи на практичних заняттях імітаційні й ситуаційні завдання, психологічні тренінги з відпрацювання дій, аналогічних екстремальним ситуаціям, з надання екстреної психологічної допомоги потерпілим в надзвичайних ситуаціях;
- підвищувати творчу активність у забезпеченні безпеки життєдіяльності (нестандартність мислення в розв'язку завдань, здатність до бачення проблем, застосування інновацій);
- грамотно застосовувати практичні навички забезпечення безпеки в небезпечних і нестандартних ситуаціях, що виникають в освітньому процесі, повсякденному житті й екстремальних ситуаціях;
- запропонувати здобувачам вищої освіти самостійно створити інформаційний бюлетень, брошуру, відеоролик, фільм про безпечну поведінку, спосіб життя. Організувати конкурс на кращу роботу;
- частіше демонструвати в місцях перебування молоді соціальні ролики про основи раціонального харчування; про руйнівну дію нездорового способу життя, алкоголізму, наркотиків, нікотину й ін.

Висновки

Таким чином, освіта та виховання у сфері безпеки життєдіяльності мають забезпечити формування нового мислення, цілісного знання, практичного вміння, необхідного для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави. Культура безпеки життєдіяльності виступає структурним компонентом базової культури особистості, є невід'ємною складовою професійної культури кожного майбутнього фахівця, котра не може бути успадкована, а формується, усвідомлюється та прищеплюється в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Культура безпеки життєдіяльності як певний стан розвитку людини, соціальної групи, суспільства, що характеризується ставленням до питань забезпечення безпечного життя та трудової діяльності і, головне, активною практичною діяльністю щодо зниження рівня небезпеки, потребує формування упродовж усього життя людини.

Очевидно, що здоров'я й дотримання здорового способу життя у цілому як одна з найголовніших складових культури безпеки життєдіяльності, та ще й на фоні пандемії Covid-19, повинна займати одне із провідних місць у свідомості людей, а тим більше молодого покоління. Перспективи подальшого розвитку проблеми виховання культури безпеки життєдіяльності в системі освіти, на нашу думку, повинні бути пов'язані з вивченням і створенням напрямів і засобів самого процесу досягнення культури безпеки життєдіяльності серед здобувачів вищої педагогічної освіти.

Бібліографія

- Бех І.Д., *Виховання особистості: підручник*, Київ: Либідь, 2008, 848 с.
- Белов О., Лапін В., *Актуальні проблеми викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у вищих навчальних закладах*, „Охорона праці” 2002, № 9, С. 9–16.
- Велиховська А., *Организация исследовательской деятельности учащихся при преподавании естественно-математических дисциплин в среде Вики*, „Научный вестник Николаевского государственного университета имени В.А. Сухомлинского: сборник научных трудов”, Николаев: МНУ имени В.А. Сухомлинского, 2012, Вып. 1.38, Т. 1, С. 97–102 (Серия «Педагогические науки»).
- Дурнев Р.А., *Культура безопасности жизнедеятельности, Гражданская защита: энциклопедия: в 4-х т.*, Т. 2: К–О, под. общей ред. В.А. Пучкова, Москва 2006, С. 109–111.
- Єрмакова Т.С., *Індивідуалізація формування культури здоров'я школярів у польських школах*, „Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту” 2015, № 1, С. 29–33.
- Зязюн І.А., *Філософія педагогічної дії: монографія*, Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008, 608 с.
- Ігнатенко С.А., *Формування культури безпеки життєдіяльності студентської молоді як актуальна проблема сьогодення. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Темат. вип.: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, Київ: Гнозис, 2017, Вип. 21, Кн. 3, Т. III(77), С. 237–246.
- Ісаєв С.А., Пашков А.П., *Формування культури безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах України*, „Культура безпеки, екології та здоров'я” 2010, № 2, С. 27–29.
- Кайгородов П.И., *Педагогические средства проектирования интегративного курса «Основы культуры безопасной жизнедеятельности»*: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, Ростов на Дону 2012, 25 с.
- Кулаласва Н.В., Мармазинський О.А., Михайлюк В.В., *Виховна складова педагогіки безпеки: монографія*, Миколаїв: Видавництво Торубара В.В., 2014, 354 с.
- Микитюк О., Шиян О., *Формування культури здоров'я студентів в умовах модернізації навчально-виховного процесу*, „Фізична активність, здоров'я і спорт” 2011, № 2 (4), С. 73–80.
- Писарь О.В., *Безопасность личности как целостное интегральное качество*, „Известия Южного федерального университета. Педагогические науки” 2008, № 12, С. 47–56.
- Фіцула М.М., *Педагогіка вищої школи: навч. посіб. 2-ге вид., доп.*, Київ: Академвидав, 2010, 456 с.
- Шерер Н.В., *Принципи виховання культури безпеки життєдіяльності у студентів вищих навчальних закладів*, „Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки”: [зб. наук. статей], М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011, Вип. 95, С. 238–244.

SUMMARY

Svitlana Brychok

Theoretical essentials of the problems of the upbringing of the culture of life safety of applicants of higher pedagogical education

In the article was analyzed the essence of the concepts “safety culture”, “culture of life safety”. It was determined that the culture of life safety is an integrated, multi-level, and multi-component formation that identified the modern development of personality and manifested in the ability to act in the different conditions of emergencies, forms, and patterns of safety behavior of people that are transmitted from generation to generation and also as some set of techniques and avenue to attract new age to the safety culture.

It was detected that the formation of the culture of life safety (safety culture) of applicants of higher pedagogical education comprised a comprehensive readiness to implementation general and professional competencies and was transpired in the ability to act in the industrial and life situations, constantly advancing to achieve a better result of educational outcomes in the conditions of New Ukrainian School.

In the paper was found that the modeling of the basements of life safety culture in the process of professional training of future experts in the conditions of higher education institutions investigates the shaping and development of applicants' skills and acquirements of scientific research, mastery of scholarly methods of intellection and means of organizations cognitive activities.

Features of the upbringing of safety culture applicants were characterized; it was defined that the means of molding a culture of life safety apply all pedagogically advisable techniques, methods, and technologies by which can formate the appropriate quality – a culture of life safety where one of the effective is the choice of pedagogical tasks, essentiality, and functions which would be as close as possible to the specifics of the educational surroundings institutions.

There was justified that the pedagogical conditions od shaping safety culture for future primary school tutors; the creation of a healthy socio-cultural instructional environment; providing information and innovative educative circumstance in the higher educational institutions; introduction of the scientific and methodological system professional schooling of applicants for higher pedagogical education. The identified pedagogical conditions give the opportunity to provide competence and personally-oriented tuition and potency of pedagogical process of formation of the culture of life safety of applicants of higher pedagogical education.

Key words: safety culture, a culture of life safety, applicants of higher pedagogical education, professional learning, upbringing of safety culture, professional competencies.

STRESZCZENIE

Svitlana Brychok

Teoretyczne podstawy problematyki edukacji kultury bezpieczeństwa życia osób ubiegających się o wyższe wykształcenie pedagogiczne

W artykule przeanalizowano istotę pojęć „kultura bezpieczeństwa” i „kultura bezpieczeństwa życia”. Ustalono, że kultura bezpieczeństwa życia jest zintegrowaną, wielopoziomową i wieloskładnikową edukacją, która determinuje współczesny rozwój osobowości i przejawia się w zdolności do działania w różnych sytuacjach kryzysowych, formach i modelach bezpiecznego zachowania ludzi, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie, a także jako pewien zestaw technik i drogi przyciągania nowej ery do kultury bezpieczeństwa.

Okazało się, że kształtowanie się kultury bezpieczeństwa życia (kultury bezpieczeństwa) osób ubiegających się o wyższe wykształcenie pedagogiczne obejmuje wszechstronną gotowość do realizacji kompetencji ogólnych i zawodowych oraz przejawia się w umiejętności działania w sytuacjach produktywnych i życiowych, ciągłym rozwoju w celu osiągnięcia lepszych wyników działalności edukacyjnej w warunkach Nowej Szkoły Ukrainiejskiej.

Stwierdzono, że modelowanie podstaw kultury bezpieczeństwa życia w procesie przygotowania zawodowego przyszłych specjalistów w warunkach instytucji szkolnictwa wyższego przewiduje kształtowanie i rozwój umiejętności wśród kandydatów na studia, opanowanie naukowych metod poznania i sposobów organizacji aktywności poznawczej.

Scharakteryzowano cechy wychowania kultury bezpieczeństwa osób poszukujących pracy; ustalono, że środki kształtowania kultury bezpieczeństwa życia obejmują wszystkie pedagogicznie odpowiednie techniki, metody i technologie, dzięki którym można stworzyć odpowiednią jakość wśród studentów – kultury bezpieczeństwa życia, w której jednym ze skutecznych sposobów jest wybór zadań pedagogicznych, których istota i funkcje będą jak najbardziej zbliżone do specyfiki instytucji środowiska edukacyjnego.

Uzasadniono uwarunkowania pedagogiczne kształtowania kultury bezpieczeństwa życia u przyszłych nauczycieli szkół podstawowych; tworzenie zdrowego środowiska edukacyjnego, społeczno-kulturowego; zapewnienie informacyjno-innowacyjnego środowiska w instytucjach szkolnictwa wyższego; wprowadzenie naukowego i metodologicznego systemu kształcenia zawodowego kandydatów na wyższe studia pedagogiczne.

Zidentyfikowane uwarunkowania pedagogiczne umożliwiają zapewnienie kompetencji i osobowości ukierunkowanej na uczenie się oraz potencjału pedagogicznego w procesie kształtowania kultury bezpieczeństwa życia kandydatów ubiegających się o wyższe wykształcenie pedagogiczne.

Słowa kluczowe: kultura bezpieczeństwa życia, osoby poszukujące wyższego wykształcenia pedagogicznego, przygotowanie zawodowe, edukacja w zakresie kultury bezpieczeństwa życia, kompetencje zawodowe.

REDAKTORZY OPRACOWANIA:

ANNA PAWLAK, doktor prawa, radca prawny, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie.

BEATA SKWAREK, doktor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, adiunkt, Zakład Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych, Collegium Witelona Uczelnia Państwowa.

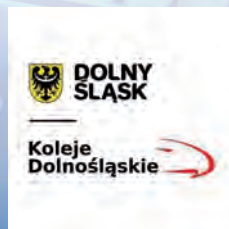
JUSTYNA STADNICZEŃKO, doktor prawa, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

OKSANA PETRENKO, profesor, doktor nauk pedagogicznych, kierownik Katedry Teorii i Metodologii Edukacji, Rówieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny.

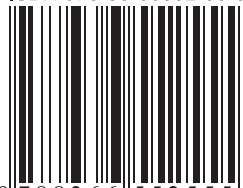

Publikacja stanowi rezultat współpracy wielu ośrodków akademickich, podmiotów edukacyjnych, organizacji społecznych w toczącej się dyskusji na arenie międzynarodowej na temat rozwoju oraz bezpieczeństwa dzieci we współczesnym świecie. Jest to wspólna inicjatywa Collegium Witelona Uczelnia Państwowa i Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie przy współpracy z ukraińskim i niemieckim środowiskiem naukowym prowadzonej od roku 2018.

Publikacja *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne* jest zbiorem opracowań poświęconych złożonemu zagadnieniu społeczno-prawnym i problemom związanym z funkcjonowaniem dzieci w środowiskach społecznych, w szczególności rodzinnym oraz szkolnym.

ISBN 978-83-66552-55-5

9 788366 552555